

Les transmissions en ona curta durant la Guerra Freda. El primer pas cap a la globalització dels mitjans de comunicació audiovisual

Shortwave broadcasts during the Cold War. The first step towards the globalization of the audiovisual media

Cinto Niqui

Doctor en comunicació audiovisual.

Les transmissions en ona curta durant la Guerra Freda. El primer pas cap a la globalització dels mitjans de comunicació audiovisual

Shortwave broadcasts during the Cold War. The first step towards the globalization of the audiovisual media

RESUM:

La globalització dels mitjans de comunicació audiovisual és una de les característiques de la societat del segle XXI. Abans que existís Internet o les comunicacions via satèl·lit va haver-hi un antecedent, força important i poc estudiat, en el procés cap a la globalització dels mitjans de comunicació audiovisual: les transmissions radiofòniques en ona curta relacionades amb la Guerra Freda. Aquest article estudia aquell fet i el quantifica. Analitza el volum d'emissió de les setze emissores públiques de radiodifusió internacional directament implicades en la guerra hertziana entre els dos blocs, el de l'Est i el de l'Oest, durant els últims deu anys de la Guerra Freda, de 1978 a 1988.

PARAULES CLAU:

Guerra Freda, radiodifusió internacional, ona curta, guerra hertziana.

Shortwave broadcasts during the Cold War. The first step towards the globalization of the audiovisual media

Les transmissions en ona curta durant la Guerra Freda. El primer pas cap a la globalització dels mitjans de comunicació audiovisual

ABSTRACT:

The globalization of audiovisual media is one of the characteristics of 21st century society. Before the use of satellite communications or the internet, there is an important and little studied antecedent in the process towards the globalization of audiovisual media: shortwave broadcasts related to the Cold War. This article studies this phenomenon and quantifies it. It analyzes the volume of shortwave broadcasts by the sixteen public broadcasting stations directly involved in the hertzian war between the two blocks, East and West, during the last ten years of the Cold War, from 1978 to 1988.

KEY WORDS:

Cold War, international broadcasting, shortwave, hertzian war.

A partir de 1947, quan comença el període de Guerra Freda entre els Estats Units d'Amèrica i el bloc occidental, d'una banda, i la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques i el bloc comunista, de l'altra, les emissores públiques internacionals es veuen obligades, en major o menor grau, a mantenir la tensió política entre l'Est i l'Oest. Les transmissions radiofòniques internacionals multilingües relacionades directament amb la Guerra Freda, fetes a les bandes d'ona curta amb un abast mundial, es poden considerar com el primer cas de globalització dels mitjans de comunicació audiovisual.

L'objectiu d'aquest article és recordar els protagonistes radiofònics d'aquell moment i avaluar les hores de transmissió radiofònica internacional que a la dècada final de la Guerra Freda (1978-1988) els dos blocs enfrontats van dedicar a la difusió de les seves idees i de la seva propaganda. Per la transcendència que va tenir el final d'aquell període en algunes de les grans corporacions públiques internacionals també faig una aproximació ràpida al seu volum d'emissió una dècada després. Així puc calcular, aproximadament, quin volum de programació setmanal estava relacionat directament amb la Guerra Freda l'any 1988.

Metodologia i fonts

Per analitzar el que passa a la radiodifusió internacional en el període 1978-1998 baso l'estudi en dues variables principals: hores d'emissió setmanal i nombre d'idiomes d'emissió.

Cal destacar la dificultat que suposa trobar informació sobre la radiodifusió internacional en comparació d'altres camps afins. La font principal que he consultat per obtenir les dades per fer aquest estudi ha estat el *World radio TV handbook. The directory of international broadcasting*, el manual internacional de referència de tota la segona meitat del segle xx. Cada volum recull els esquemes de programació de totes les emissores internacionals. L'estudi general del nombre de corporacions de radiodifusió internacional implicades i la quantificació de les seves hores d'emissió setmanal i del nombre d'idiomes d'emissió l'he fet buidant les dades recollides a les edicions de 1978, 1988 i 1998. Aquestes dades són imprescindibles per valorar, amb un criteri tan objectiu com sigui possible, els canvis en les corporacions de radiodifusió internacional estudiades en un període en què l'ona curta era el mitjà de comunicació global per excel·lència.

El procés de globalització dels mitjans de comunicació

La globalització dels mitjans de comunicació audiovisual és una de les característiques del segle xxi. Al moviment internacional de mercaderies, capital i persones s'hi

ha afegit el dels bits que escampen els continguts audiovisuals arreu del món. El desenvolupament dels sistemes de telecomunicacions digitals globals, com les comunicacions via satèl·lit i la xarxa Internet, han facilitat la comunicació massiva a gran distància i la internacionalització dels missatges difosos pels mitjans de comunicació audiovisual.

La globalització i la societat de la informació tendeixen a uniformitzar les societats. Els continguts estan expressats majoritàriament en llengua anglesa i algunes temàtiques —que generen negoci, rèdits ideològics o marquen pautes morals— són clarament dominants. Però, d'altra banda, també és cert que la societat de la informació és una bona oportunitat per a la diversitat cultural i l'expressió de les cultures de comunitats no gaire grans.

Tal com apunta Josep Maria Carbonell, antic president del Consell de l'Audiovisual de Catalunya: «amb la globalització, els mitjans de comunicació de massa s'han convertit en el primer poder, per sobre del poder sobirà que ostenta el poble. La informació i la comunicació com a bé social són substituïdes per un bé estrictament comercial i mercantil; els mitjans de comunicació han perdut part de la seva missió social, el seu paper de vigilant dels poders democràtics, per convertir-se en un poder esclau de les seves lògiques mercantils i un nou actor polític» (Carbonell, 2008).

Un dels primers trets evidents en el camí cap a la globalització de les comunicacions va ser la formació d'organitzacions internacionals, amb representació dels Estats, dedicades al repartiment de l'espectre radioelèctric. Quan la Unió Internacional de Telecomunicacions (UIT) va esdevenir una agència especialitzada de l'Organització de les Nacions Unides, l'any 1947, es va crear l'International Frequency Registration Board (IFRB) per tal de gestionar l'ús de tot l'espectre radioelèctric. En el cas específic de les transmissions en ona curta la Conferència Administrativa Mundial de Radiocomunicacions —World Administrative Radio Conference (WARC)—, convocada pel Sector de Radiocomunicacions de la UIT, va ser l'encarregada de delimitar els marges de freqüències en què havien de transmetre les radiodifusores a les bandes d'ona curta —diverses franges, entre els 3.000 i els 30.000 kHz.

El gran avantatge de les bandes d'ona curta és el seu llarg abast, tot i que a vegades la qualitat del so pot ser dolenta. A diferència d'altres transmissions radiofòniques, els senyals radioelèctrics de les bandes d'ona curta reboten a la ionosfera —la capa atmosfèrica que està a una altitud entre els 200 i els 450 km de la Terra i que té les mol·lècules ionitzades— i retornen a la Terra, que, al seu torn, torna a reflectir les ones de ràdio cap a la ionosfera, i així successivament. En conseqüència, els senyals poden abastar milers de quilòmetres i es poden rebre en receptors multibanda força econòmics.

La tecnologia de la transmissió en ona curta va ser la primera que va permetre a un mitjà de comunicació audiovisual tenir un abast i una audiència globals per tal de poder difondre immediatament qualsevol informació, objectiva o tendenciosa, adreçar missatges de propaganda o bé expressar opinions arreu del món. A finals dels anys vuitanta, el nombre d'aparells receptors d'ona curta que hi podia haver a

tot el món, segons el Departament Tècnic de La Veu d'Alemanya, s'acostava als 600 milions (Selders, 1995). Tot i que a la radiodifusió en ona curta és molt difícil poder recollir dades fiables d'audiència, a la dècada dels vuitanta Radio Nederland calculava que a tot el món el nombre d'oïdors de les emissores internacionals era de 340 milions aproximadament.

Els habitants dels països industrialitzats, amb règims polítics democràtics, tenen al seu abast molts mitjans audiovisuals nacionals i locals de comunicació, que són la seva font principal d'informació. Però en altres països no hi ha llibertat informativa; o existeix un dèficit de mitjans de comunicació, o els existents són difícils d'escoltar, o l'accés a Internet o als programes de televisió via satèl·lit està limitat o prohibit. Són els oïdors de totes aquestes àrees els qui necessiten recórrer encara a l'escolta de les emissores internacionals. No ha de passar per alt que l'ona curta té un gran avantatge respecte de qualsevol altre mitjà de comunicació global, que encara la fa única i diferent: permet fer arribar un missatge a qualsevol oïdor de qualsevol part del món sense la intervenció de tercers, amb les limitacions imposades per les interferències i les condicions de la propagació. Tots els països tenen el mateix accés a la ionosfera i no calen intermediaris entre l'emissor i el receptor, tal com passa a les emissions via satèl·lit o en les retransmissions locals, on cal un soci, que pot revocar l'acord. El projecte Digital Radio Mondiale (DRM), iniciat l'any 1997, demostra que les corporacions volen retenir el control dels seus propis mitjans de transmissió i tenen la voluntat de mantenir les emissions en ona curta amb un estàndard de ràdio digital que permeti rebre els programes amb bona qualitat de so i amb dades complementàries.

A l'última dècada del segle xx la ràdio pública internacional entra en la lluita per trobar el seu espai en el nou mercat global de la informació, competint amb els mitjans de comunicació que es troben a Internet, la radiodifusió local d'abast internacional i la televisió via satèl·lit; uns mitjans que, a més, satisfan algunes de les funcions tradicionals que fins aleshores només havien estat pròpies de la radiodifusió pública internacional.

Antecedents de la ràdio en ona curta com a arma de guerra ideològica

Des del seu naixement la radiodifusió, tant la local com la internacional, es va fer servir com una arma més de combat en diversos conflictes ideològics i bèl·lics.

Ben aviat determinats governs van comprovar que la radiodifusió internacional podia ser una eina eficaç per al combat ideològic i que els podia permetre influir socialment i política en territoris estrangers. A finals dels anys trenta, per exemple, els règims totalitaris d'Alemanya i Itàlia posaven molt d'èmfasi en les seves emissions en ona curta vers l'Amèrica del Sud, on hi havia moltes poblacions aïllades i poques fonts informatives. A més, milions d'alemanys i italians vivien en aquella

zona. Alemanya comprava temps d'emissió en estacions d'ona mitjana que estaven molt necessitades d'aquells diners. Tan intensa va ser aquella lluita per aconseguir socis radiofònics americans que l'Argentina i Xile van fer decrets que prohibien la retransmissió d'emissores estrangeres des del seu territori, o l'acceptació de programes estrangers.

La radiodifusió pública internacional sempre ha estat molt condicionada pels interessos dels governs dels Estats i la propagació de les seves ideologies polítiques. L'ús de la ràdio internacional com a element de propaganda i de difusió global durant la Guerra Civil espanyola i durant la Segona Guerra Mundial serien dos precedents clars del que exposo en aquest article.

Durant la Guerra Civil espanyola la radiodifusió de tot l'Estat espanyol es va posar al servei dels dos bàndols enfrontats. Deu dies després de començar la guerra, el 28 de juliol de 1936, EAQ, Emisora de Radiodifusión Iberoamericana, va començar a emetre en ona curta el programa de propaganda republicana *La Voz de España* i des de l'agost de 1937 EAQ va passar a ser una de les emissores del Comissariat de Guerra de la República. En aquell període EAQ va ser més que un servei exterior de propaganda republicana ja que la seva missió també era informar de les incidències de la guerra als familiars dels milers de soldats estrangers que lluitaven a les Brigades Internacionals (Balsebre, 2001).

En començar la Guerra Civil, l'exèrcit del general Franco ràpidament es va apoderar de l'EAJ-43 de Tenerife —després Radio Club Tenerife—, des d'on emeten en ona curta espais en cinc idiomes. El mateix general Franco va fer servir la ràdio per adreçar-se al món des de Tetuan, en un anglès força macarrònic, donant compte de l'*Alzamiento Nacional*. Després va seguir el general Queipo de Llano, que des de Radio Sevilla feia al·locucions radiofòniques vespertines diàries, les quals, gràcies a la propagació de l'ona mitjana i a les poques emissores en funcionament, es podien escoltar des de Catalunya.

Durant la Guerra Civil, a més de les transmissions en ona mitjana, unes cinquanta emissores també radiaven, de forma irregular, els seus programes locals en ona curta, majoritàriament a la banda dels 40 m i algunes a la dels 20 m. Per exemple, Ràdio Barcelona EAJ-1 sortia a la freqüència de 7.030 kHz (42,6 m). El propietari de l'equip d'ona curta era Josep Garriga Albert i durant la guerra l'emissió estava sota el control de la Generalitat (Franquet, 1986).

Al número publicat el 15 d'octubre de 1937 de la revista *L'Espagne Socialiste: Organe Franco-Espagnol du Comité d'Action Socialiste pour l'Espagne (CASPE)* es donaven diverses freqüències d'ona curta per poder escoltar a França algunes de les ràdios de la península: Ràdio Barcelona, a 42 m; EAQ d'Aranjuez, a 42 i 46 m, amb butlletins en llengües estrangeres de 19 a 20 hores, i Radio Norte, a 42,8 m. De Ràdio Associació de Catalunya de Barcelona només donava la freqüència d'ona mitjana. A l'Argentina, al *Butlletí Especial per als Catalans Absents de la Pàtria*, imprès pel Comitè Llibertat per Catalunya de Buenos Aires, també sortia un anunci de les emissions de Ràdio Barcelona en *extracurta*, banda de 42 m.

Quan el 19 de juliol de 1936 a Catalunya fracassa l'*Alzamiento Nacional* del general Franco, esclata la revolució. La Generalitat, presidida per Lluís Companys, queda desbordada, i els anarquistes de la FAI i la CNT dominen al carrer acompanyats de la central sindical UGT i del POUM, un petit partit revolucionari antiestalinista. Els comunistes lleials a Moscou no tenen una estructura gaire sòlida i el mateix juliol de 1936 es constitueix el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) sota l'òrbita de la Internacional Comunista.

A les zones republicanes les emissores comercials van ser col·lectivitzades i els partits polítics i els sindicats van muntar les seves emissores pròpies de tipus revolucionari com a mitjà explícit de propaganda. És quan a les ones hertzianes catalanes apareixen les ràdios revolucionàries, que estaven fora del control del govern. El 28 d'agost de 1936 apareix a Barcelona l'estació en ona curta ECN-1, als 7.190 kHz, de la CNT-FAI. La programació, de propaganda política i sindical, durava inicialment unes cinc hores. El 21 de setembre de 1936 el PSUC va crear la segona estació política d'ona curta a Barcelona: Ràdio PSU número 1, que emetia pels 42 m, als 7.142 kHz. Obria i tancava amb *La Internacional* i radiava butlletins en català i altres idiomes destinats principalment als membres de les Brigades Internacionals. El 22 de setembre va començar a transmetre Ràdio POUM ECP-2, també pels 42 m. Feia una programació molt semblant a l'anterior també en català i altres idiomes, com l'esperanto. El maig de 1937 aquesta estació va ser expropiada per la Generalitat (Franquet, 1986). Totes aquestes emissions revolucionàries en ona curta començaven cap a les set del vespre i plegaven cap a quarts d'onze de la nit.

El març de 1937 va començar a transmetre, en ona mitjana i sembla que des de Roma, Ràdio Veritat, patrocinada per Francesc Cambó, líder de la Lliga Catalana, el segon partit al Parlament de Catalunya a les eleccions de 1932. Cambó va ser d'aquells catalans que van donar suport a Franco en els primers moments i havia arribat a Itàlia amb altres elements del catalanisme conservador, concretament a Abazzia, fugint de la persecució revolucionària. I a Itàlia una de les seves obsessions va ser la creació de l'emissora en català Ràdio Veritat, que la Itàlia feixista, dirigida per Benito Mussolini, va permetre. Ràdio Veritat va emetre fins a l'ocupació de Barcelona, el gener de 1939 (Ventin, 1986). Francesc Cambó, el mecenes de Ràdio Veritat, finalment es va adonar de l'error d'haver donat suport a Franco amb una ràdio en català i es va exiliar a l'Argentina.

Després d'acabar la guerra, el gener de 1939, l'emissora internacional en ona curta EAQ, Emisora de Radiodifusión Iberoamericana, va ser confiscada pel govern del general Franco i des de l'1 de maig de 1939 va emetre els programes de Radio Nacional de España cap a l'exterior fins al 15 de gener de 1941, data en què va deixar d'emetre programes de ràdio i es va dedicar només a transmetre serveis radiotelegràfics. Un any i mig després EAQ d'Aranjuez va tornar a emetre programes de ràdio. Així, l'octubre de 1942 el règim franquista tenia dues emissores d'ona curta dins de la seva Red Española de Radiodifusión: l'emissora de Màlaga, que emetia cap al nord d'Àfrica i la Mediterrània, i La Voz de España (EAQ), des d'Aranjuez, amb transmissions cap a França, Anglaterra, l'Amèrica del Nord i l'Amèrica

Llatina. Aquests programes de Radio Nacional de España per EAQ van acabar definitivament el 12 d'agost de 1944. L'octubre d'aquell any va començar a transmetre, en període de proves, la planta transmissora pròpia de Radio Nacional a Arganda, Madrid. Es va inaugurar oficialment el 27 d'abril de 1945 (Montes, 1997).

La Segona Guerra Mundial va incrementar la propaganda política difosa per la radiodifusió pública internacional i aquesta va tenir un important paper en la victòria dels Aliats. Només una dada: durant la Segona Guerra Mundial el Servei Monitor de la British Broadcasting Corporation (BBC) va ampliar les seves escoltes i funcions i va esdevenir una eina vital per obtenir informació. En aquell moment hi treballaven unes mil persones.

Les evolucions tecnològiques en les transmissions en ona curta, el nombre cada vegada més gran de receptors en funcionament i l'increment en el nombre d'hores i d'idiomes d'emissió són els que van provocar que, durant la part final del període de Guerra Freda, es pugui considerar la radiodifusió internacional com el primer mitjà audiovisual de comunicació global que tenia una elevada audiència, previ a les transmissions via satèl·lit o a la distribució de continguts a Internet.

L'efecte de la fi de la Guerra Freda en el volum d'emissió en ona curta (1978-1998)

A partir de 1947, quan comença el període de Guerra Freda entre els Estats Units d'Amèrica i el bloc occidental, d'una banda, i la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques i el bloc comunista, de l'altra, les bandes d'ona curta es van anar omplint i congestionant amb moltes emissions de propaganda i d'interferència. Podríem dir que els blocs de l'Est i l'Oest, durant el període de la Guerra Freda, volien controlar el món ideològicament i radiofònica. A les bandes d'ona curta es produïa una guerra de freqüències i potències.

Els anys quaranta, als Estats Units la seva emissora internacional, La Veu d'Amèrica, va passar a formar part de la United States Information Agency (USIA), que va establir un pla perquè tingués plantes pròpies de retransmissió fora dels EUA. Es volia arribar a tenir, dins i fora del país, un centenar de transmissors d'ona curta. L'any 1948 La Veu d'Amèrica va comprar a la BBC la seva planta de Woofferton, Anglaterra. El govern britànic necessitava diners en aquella època de postguerra. Des del 18 de juliol l'emissora internacional dels EUA ja tenia la seva primera planta retransmissora. Els cinc transmissors funcionaven de les dues del migdia a les deu de la nit radiant programes cap a la Unió Soviètica i l'Europa de l'Est.

Setze emissores, de deu corporacions públiques de radiodifusió internacional, van estar directament implicades en el combat hertzian entre els dos blocs durant els últims deu anys de la Guerra Freda. El bloc de l'Oest el formaven: l'USIA —Radio Free Europe (RFE), Radio Liberty (RL), RIAS Berlín, Radio Martí i La Veu d'Amèrica—, la BBC i la Deutsche Welle (DW, La Veu d'Alemanya) —incloent-hi la Deutschland-

funk (DLF), en ona mitjana. I el bloc de l'Est l'integraven: Ràdio Moscou —incloent-hi Ràdio Pau i Progrés—, Ràdio Berlín Internacional —de la República Democràtica Alemanya—, Ràdio Varsòvia, Ràdio Sofia, Ràdio Praga, Ràdio Bucarest i Ràdio Budapest —a les taules següents esmento el nom de les emissores tal com es diuen actualment i entre parèntesis recordo els noms antics que tenien abans de 1988 i que acabo d'esmentar.

Fins a l'any 1988 els Estats involucrats directament o indirecta en la Guerra Freda tenien ben clar que la lluita ideològica era la funció principal de la seva radiodifusió internacional. Atès que durant aquells anys la difusió en ona curta era l'única tecnologia vàlida per abastar audiències en grans zones geogràfiques, els governs van invertir grans quantitats de diners en les seves ràdios internacionals per tal que fossin més influents, poguessin radiar més hores i en més idiomes, i disposessin d'unes plantes transmissores cada vegada més potents. Els anys 1978 i 1988 un centenar de països tenien plantes transmissores d'ona curta en el seu territori. L'ús de l'ona curta, com a mitjà de difusió internacional de programes radiofònics, estava força estès a tots els cinc continents.

Des de la perspectiva política, l'any 1978 els dos blocs, el de l'Est i el de l'Oest, encara mantenien la lluita radiofònica pròpia de tot el període conegut com a Guerra Freda. La confrontació a les ones havia anat creixent a mesura que avançaven les dècades dels cinquanta, seixanta i setanta. I les interferències provocades —*jamming*— encara sovintejaven l'any 1978.

Es calcula que durant els quaranta anys de Guerra Freda, l'URSS tenia uns tres mil transmissors, en uns dos-cents llocs diferents, per provocar interferències a Radio Free Europe, Radio Liberty, Kol Israel, Deutsche Welle, La Veu d'Amèrica, Ràdio Pequín, Ràdio Tirana o la BBC.

Els anys 1978 i 1988, la programació feta per les deu corporacions radiofòniques dels dos blocs enfrontats representava una mica més de la quarta part de tota la que feia la radiodifusió internacional en ona curta.

Al final de la llarga etapa de la Guerra Freda, l'any 1988, Ràdio Moscou dominava l'ona curta pel que feia a potència d'emissió. Des de 1985 ja feia servir transmissors de 500 kW, mentre que La Veu d'Amèrica encara no en tenia cap. La Komintern Scientific Research and Production Company de Sant Petersburg va construir la majoria d'aquells equips, però atesa l'alta demanda d'equips més de vint factories els van acabar fabricant. El Russian Institute for Power Radio (RIPR) va succeir Komintern com a centre nacional de fabricació. A més de servir les necessitats de l'URSS subministrava equips a uns altres vint-i-dos països. El volum d'emissió de la Unió Soviètica i dels països sota la seva òrbita política els anys 1978 i 1988 era el que es mostra a la taula 1.

L'any 1978 Ràdio Moscou emetia 1.485 h 45 min a la setmana i la resta d'emissores sota l'òrbita de l'URSS transmetien 1.505 h 10 min. Un total de 2.990 h 55 min, la qual cosa representava el 15 % de tota la radiodifusió pública del moment. L'any que acaba la Guerra Freda, Ràdio Moscou emetia 1.574 h 30 min a la setmana i les altres emissores, 1.538 h; un total de 3.112 h 30 min, el 15,7 % de tota la radiodi-

Emissora	1978	1988
R. Moscou (amb R. Pau i Progrés)	1.485 h 45 min	1.574 h 30 min
R. Berlín Int. (RDA)	349 h	391 h 30 min
R. Polònia (R. Varsòvia)	358 h	332 h 30 min
R. Bulgària (R. Sofia)	250 h	274 h 30 min
R. Praga	227 h 50 min	213 h 30 min
R. Romania Int. (R. Bucarest)	206 h 30 min	204 h
R. Budapest	113 h 50 min	122 h
Total	2.990 h 55 min	3.112 h 30 min

Taula 1. Nombre d'hores d'emissió setmanal de les emissores del bloc de l'Est. Anys 1978 i 1988

Font: Elaboració pròpia. Dades del World radio TV handbook 1978 i 1988.

fusió pública de 1988. Deu anys després, en una situació geopolítica completament diferent i amb governs democràtics a tots els països, aquestes sis emissores —ja que Ràdio Berlín Internacional ja no existia— emetien conjuntament 1.822 h, el 9,4 % de tota la radiodifusió pública. És a dir: en deu anys havien reduït el volum global d'emissió en 1.290 h 30 min. Un 6,3 % menys. Resta clar com va influir la nova situació política en la producció de programes.

Dos anys abans d'acabar la Guerra Freda, l'any 1986, segons la informació facilitada per l'International Frequency Registration Board de la Unió Internacional de Telecomunicacions, es creu que més del 95 % de les emissions de La Veu d'Amèrica eren interferides a la Unió Soviètica. Els programes de Radio Liberty ho eren el cent per cent i els de Radio Free Europe, en un 98 %. L'URSS, a més, provocava interferències —*jamming*— a Kol Israel, Deutsche Welle, Ràdio Pequín, Ràdio Tirana i la BBC. En canvi, Ràdio França Internacional no va prendre part en aquella llarga guerra radiofònica, i per tant no va rebre les interferències soviètiques. A diferència del Regne Unit, França no va permetre mai la instal·lació d'emissores propagandístiques nord-americanes al seu territori. A la taula 2 es pot veure el volum d'emissió de les tres corporacions més importants del bloc de l'Oest, interferides per l'URSS, Bulgària i Txecoslovàquia els anys 1978 i 1988.

Els Estats Units, tant l'any 1978 com el 1988 emetien més nombre d'hores per Radio Free Europe —adreçada als països comunistes de l'Europa de l'Est en els seus idiomes— i per Radio Liberty —que només tenia programació en rus cap a la Unió Soviètica— que no pas per La Veu d'Amèrica, la veu oficial del seu govern. Radio Free Europe i Radio Liberty emetien un 8,2 % més que La Veu d'Amèrica, l'any 1978, i un 10 % més l'any 1988. L'any 1978 les emissores de l'USIA, la BBC i La Veu d'Alemanya transmetien 3.446 h 50 min, el 17,2 % de la radiodifusió pública. El 1988, 3.586 h 05 min, el 18,2 %. I deu anys després havien reduït el volum d'emissió en 370 h 35 min, i van passar a emetre, l'any 1998, 3.215 h 30 min, el 16,6 % de tota la radiodifusió pública. En aquells vint anys Radio Free Europe i Radio Li-

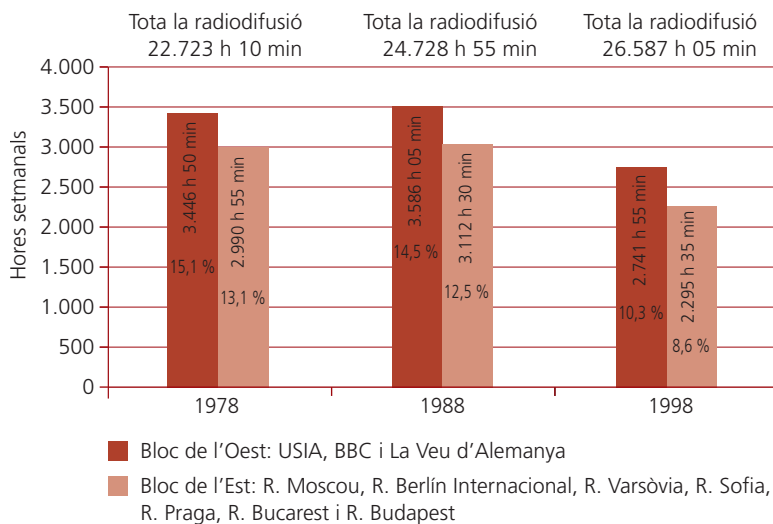
Emissora	1978	1988
USIA	1.965 h 45 min	2.084 h
RFE/RL	978 h 45 min	1.085 h
La Veu d'Amèrica	818 h 30 min	894 h
Radio Martí	—	105 h
RIAS Berlín	168 h	—
<hr/>		
BBC	889 h 05 min	885 h
<hr/>		
DW/DFL	592 h	617 h 05 min
Deutsche Welle	552 h 55 min	575 h 50 min
Deutschlandfunk	39 h 05 min	41 h 15 min
<hr/>		
Total	3.446 h 50 min	3.586 h 05 min

Taula 2. Nombre d'hores d'emissió setmanal de les corporacions del bloc de l'Oest interferides per l'URSS. Anys 1978 i 1988

Font: Elaboració pròpia. Dades del World radio TV handbook 1978 i 1988.

berty havien perdut 332 h d'emissió. Per tant, eren la raó principal d'aquella reducció horària.

En resum, si comparem els resultats finals del gràfic 1 observem que els volums d'emissió setmanal del bloc de l'Est i de les principals emissores del bloc de l'Oest interferides per l'URSS estaven força equilibrats a la fi de la Guerra Freda, l'any 1988.

Gràfic 1. Volum d'emissió setmanal de les corporacions directament implicades en la Guerra Freda, respecte del total de la radiodifusió internacional. Anys 1978, 1988 i 1998*

Font: Elaboració pròpia. Dades del Word radio TV handbook 1978, 1988 i 1998.

L'Est va emetre 3.112 h 30 min, el 12,5 % de tota l'emissió en ona curta; i l'Oest, 3.586 h 05 min, el 14,5 %. Aquelles deu corporacions radiofòniques dels dos blocs enfrontats sumaven un 27 % de tot el volum d'emissió en ona curta de l'any 1988.

Deu anys després, les emissores de l'antic bloc comunista europeu havien reduït el seu volum global d'emissió en 1.290 h 30 min i les de l'Oest ho havien fet en una quarta part menys, 370 h 35 min. L'any 1998, els programes de les nou corporacions públiques de radiodifusió internacional que havien protagonitzat el llarg combat hertzià —Ràdio Berlín Internacional ja havia desaparegut— representaven el 18,9 % de tot el volum d'emissió de la radiodifusió internacional en ona curta, un 10 % menys que en la dècada anterior: el 8,6 % estava produït per les corporacions de l'antic bloc de l'Est i el 10,3 %, per les de l'antic bloc de l'Oest.

Les reformes polítiques i econòmiques de la *perestroika*, impulsades per Mikhaïl Gorbatxov, entre moltes altres conseqüències, van provocar la fi del període de confrontació a la radiodifusió internacional. L'agost de 1988 una de les qüestions que es va acordar en la cimera celebrada entre els presidents de l'URSS i dels Estats Units, Mikhaïl Gorbatxov i Ronald Reagan, va ser que des d'aquella tardor Ràdio Moscou emetria via satèl·lit cap als EUA quatre espais diaris, d'uns vint minuts, per poder ser retransmesos per les emissores locals nord-americanes que hi estiguessin interessades. Poc temps després, el 29 de novembre de 1988, acaben definitivament les interferències radiofòniques provocades per la Unió Soviètica. Un mes més tard, Txecoslovàquia i Bulgària deixen d'interferir els programes de Radio Free Europe. L'agost de 1989, La Veu d'Amèrica obria una delegació a Moscou i el desembre a Varsòvia, Polònia. La Veu d'Amèrica i Ràdio Varsòvia havien col·laborat per primera vegada, l'octubre d'aquell any, amb motiu de la transmissió en directe del discurs davant el Congrés dels Estats Units del president de Solidaritat, Lech Walesa.

L'agost de 1991 amb l'intent de cop d'estat a la Unió Soviètica i l'ordre d'arrest a la seva datxa de Crimea, el president Mikhaïl Gorbatxov va estar-hi aïllat setanta-dues hores. En retornar a Moscou, a la seva roda de premsa Gorbatxov va explicar que tot estava desconnectat, però que havien trobat uns vells receptors d'ona curta a les habitacions del servei i havien pogut escoltar algunes emissores i conèixer què estava passant. La BBC és la que s'escoltava amb més bon senyal. Gràcies a poder rebre la BBC sense interferències, Gorbatxov va poder escoltar Borís Ieltsin oposant-se al cop d'estat, va saber que s'havia organitzat un moviment de resistència popular o va poder conèixer el suport que rebia Ieltsin del primer ministre britànic John Major (Nelson, 1997). La Veu d'Amèrica, Radio Liberty i el servei rus del BBC World Service van ser importants en aquell intent de cop d'estat a l'URSS i van col·laborar al fet que el president Gorbatxov no renunciés als seus poders. Aquest episodi demostrava el canvi radical en la funció de les grans corporacions públiques de radiodifusió internacional.

Durant la dècada dels noranta, una part dels tres mil transmissors usats per la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques per provocar interferències a les emissores occidentals es van llogar per tal d'obtenir uns ingressos econòmics. La Veu

d'Amèrica i la BBC ja van signar l'any 1993 els primers contractes amb Rússia per usar alguns dels seus transmissors d'ona curta i fer arribar els seus programes a la Xina amb bon senyal. Poc temps després ho van fer la Deutsche Welle i algunes estacions religioses. El nou ús d'aquells transmissors russos que van aflorar, va contribuir a fer pujar el volum d'emissió de programes en ona curta entre 1988 i 1998. Simultàniament una part de la radiodifusió pública internacional dels països de l'Europa oriental va llogar a organitzacions privades, especialment religioses, els seus transmissors, ja que, una vegada superat el període de confrontació entre els blocs de l'Est i l'Oest, aquestes corporacions ja no els aprofiten al cent per cent i, a més, necessiten trobar de seguida noves formes de finançament per garantir la seva existència. És la necessitat de rendibilitzar els equips la que obliga una desena de corporacions públiques a variar el seu model tradicional.

La unió definitiva de totes les radiodifusions públiques europees es va produir l'1 de gener de 1994 quan divuit països de la dissolta Organització Internacional de Ràdio i Televisió (OIRT) van entrar a la Unió Europea de Radiodifusió (UER). Quan la radiodifusió internacional va entrar en una nova era, en la qual prevalia la bona relació entre la majoria d'emissores internacionals i la col·laboració mútua, immediatament, per intentar subsistir, es van establir lligams en diversos camps: coproducció de programes, establiment de noves estratègies conjuntes de distribució de programes, intercanvi d'estacions transmissores, coordinació de freqüències, o contribució al desenvolupament i l'aplicació de les tecnologies digitals a la transmissió en ona curta —projecte Digital Radio Mondiale (DRM). Tot i aquesta bona entesa, la reducció de les atribucions i dels recursos a la ràdio pública internacional ha estat dràstica en tot el món, tret de les corporacions dels països àrabs més importants i de la Xina.

El canvi en el model lingüístic

Un altre fet significatiu que va afectar la majoria de corporacions públiques de radiodifusió internacional quan va acabar la Guerra Freda va ser el canvi en el seu model lingüístic. Incrementen la programació en anglès, en detriment de la feta en altres idiomes, i redueixen el multilingüisme en la seva oferta programàtica. Això no va passar amb les programacions de les grans corporacions religioses.

Si ens fixem només en la desena de corporacions radiofòniques internacionals públiques implicades en la Guerra Freda observem que a la dècada final d'aquell període les emissores del bloc de l'Oest, USIA, BBC i DW, emetien programes diaris o setmanals en una trentena llarga d'idiomes. Pel que fa a l'emissora principal del bloc de l'Est, Ràdio Moscou, ho feia en una seixantena de llengües —en alguns anys fins i tot en català (taula 3).

A la radiodifusió internacional en general, els anys 1978, 1988 i 1998 s'incrementa el percentatge de corporacions que produeixen programes només en un o

Corporació	1978	1988	1998
IBB/USIA	37	38	44
V. d'Amèrica	37	38	44
RFE/RL/RFA	17	23	24
R. TV Martí	—	1	1
RIAS Berlín	1	—	—
BBC	36	36	39
V. d'Alemanya DW (amb DLF)	36	34	32
V. de Rússia	69	69	31
R. Moscou	65	65	—
R. Pau i Progrés	4	4	—
R. Romania Int. (R. Bucarest)	13	13	16
R. Bulgària (R. Sofia)	12	12	12
R. Polònia (R. Varsòvia)	11	11	10
R. Budapest	6	6	9
R. Praga	10	9	5
R. Berlín Int.	12	10	—

Taula 3. Nombre d'idiomes d'emissió de les corporacions internacionals públiques implicades en la Guerra Freda. Anys 1978, 1988 i 1998

Font: Elaboració pròpia. Dades del World radio TV handbook 1978, 1988 i 1998.

dos idiomes, el propi del seu país i l'anglès: 19,6 %, 30,6 % i 32,1 %. L'any 1998, de les 126 corporacions de radiodifusió internacional, només dotze, el 9,5 %, no tenien cap programa en llengua anglesa. La majoria de les emissores internacionals tenien una oferta de programes que anava dels tres als deu idiomes diferents.

L'any 1998 un 90 % de corporacions de radiodifusió internacional tenien algun programa en anglès, la segona llengua més emprada al món, després del xinès. En aquest idioma es feia la quarta part (25,3 %) de tota la programació internacional setmanal, un 8,9 % més que l'any 1978.

La reducció en el nombre d'idiomes oferts va ser una tendència comuna a partir de 1988. La Veu de Rússia mantenia una trentena de llengües en antena l'any 1998 de la seixantena que oferia deu anys abans, com a Ràdio Moscou.

Conclusions

A partir de 1947, quan comença el període de Guerra Freda entre els Estats Units d'Amèrica i el bloc occidental, d'una banda, i la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques i el bloc comunista, de l'altra, unes setze emissores públiques internacionals es van veure involucrades, durant quaranta anys, en el manteniment de la

tensió política entre l'Est i l'Oest, mitjançant la difusió dels seus missatges cap a una audiència global amb la clara voluntat d'influir en la política mundial d'aquell moment. Aquell fet, per l'abast tecnològic de l'emissor i per la intenció del contingut del missatge, es pot considerar el primer exemple de globalització de la comunicació audiovisual, força abans que existís Internet o les comunicacions via satèl·lit analògiques.

A la fi de la Guerra Freda, l'any 1988, els volums d'emissió setmanal de les corporacions de radiodifusió internacional del bloc de l'Est i de les principals emissores del bloc de l'Oest interferides per l'URSS estaven força equilibrats: l'Est, 3.112 h 30 min, el 12,5 % de tota l'emissió en ona curta; i l'Oest 3.586 h 05 min, el 14,5 %. Aquelles deu corporacions radiofòniques sumaven un 27 % de tot el volum d'emissió en ona curta de l'any 1988. Deu anys després, l'any 1998, els programes de les nou corporacions públiques de radiodifusió internacional que havien protagonitzat el llarg combat hertzià —Ràdio Berlín Internacional ja havia desaparegut— representaven el 18,9 % de tot el volum d'emissió de la radiodifusió internacional en ona curta, un 10 % menys que en la dècada anterior. Les emissores de l'antic bloc comunista europeu havien reduït el seu volum global d'emissió setmanal en 1.290 h 30 min i les de l'Oest ho havien fet en una quarta part menys, 370 h 35 min. Aquestes xifres serien indicadores del volum de programació aproximat, al final de la Guerra Freda (1988), que estava relacionat directament amb la lluita ideològica i propagandística entre els dos blocs enfrontats.

La fi de la Guerra Freda va suposar una crisi en el model de la radiodifusió pública internacional que va provocar la seva reorganització i la reducció tant en el volum d'hores d'emissió setmanal com en el nombre d'idiomes de la programació. Totes les grans radiodifusores van haver de repensar les seves estratègies, el seu volum d'emissió i cap a quines noves àrees calia adreçar els seus programes. Des de finals dels noranta, l'Àsia i el Pròxim Orient són les dues zones cap a on les grans corporacions públiques occidentals de radiodifusió internacional han concentrat les seves emissions.

Una vegada superat el període de la Guerra Freda, una part de la propaganda política escampada per les emissores públiques internacionals al servei dels Estats, es va substituir per la propagació de les creences d'importants grups religiosos mitjançant les seves ràdios, que l'any 1998 radiaven una quarta part de tota l'emissió feta en ona curta (23,9 %).

L'acomiadament de personal, provocat per la crisi econòmica dels noranta, va accentuar la reducció del multilingüisme en l'oferta programàtica general de la radiodifusió pública internacional. L'anglès s'havia apoderat, durant el període 1978-1998, dels buits deixats pel menor volum d'emissió en francès, castellà i la resta d'idiomes i s'havia refermat com a llengua principal del model lingüístic de la radiodifusió internacional. 📺

Nota

❖ Les xifres del gràfic 1, a diferència de les xifres aportades en el text, fan referència al total dels blocs.

Bibliografia

- BALSEBRE, A. (2001). *Historia de la radio en España*. Vol. 1: (1874-1939). Madrid: Cátedra.
- CARBONELL, J. M. (2008). *El primer poder: El nou protagonisme dels mitjans de comunicació*. Barcelona: Mina.
- FRANQUET, R. (1986). *Història de la radiodifusió a Catalunya (del naixement al franquisme)*. Barcelona: Edicions 62. (Llibres a l'Abast; 214)
- MONTES, F. J. (1997). *Los orígenes de la radiodifusión exterior en España*. Madrid: Editorial Complutense.
- NELSON, M. (1997). *War of the black heavens*. Syracuse, N. Y.: Syracuse University Press.
- SELDERS, A. (1995) «Current and future trends in technologies». A: *Challenges for international broadcasting*. Oakville: Mosaic Press.
- VENTIN, J. A. (1986). *La guerra de la radio (1936-1939)*. Barcelona: Mitre.
- World radio TV handbook 1978* (1978). Vol. 32. Regne Unit: Billboard Books.
- World radio TV handbook 1988* (1988). Vol. 42. Holanda: Billboard Books.
- World radio TV handbook 1998* (1998). Vol. 52. Holanda: Billboard Books.